

ارائه مدل تربیت فرهنگی بر اساس آموزه‌های دینی نهج البلاغه

محبوبه اسماعیلی^۱ - اسماعیل کاوسی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۷/۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۹/۲۸

چکیده

تربیت یکی از مباحث مورد توجه ادیان و مکاتب مختلف در طول قرون و اعصار بوده است. تربیت ابعاد مختلفی را داراست که یکی از مهمترین این ابعاد، بعد تربیت فرهنگی است. برای تربیت فرهنگی نیز بهترین دوران، دوران کودکی است. زیرا این دوران زمان و فرصتی بسیار مناسب برای انواع یادگیری‌های فرهنگی است و روند تغییرات فرهنگی در سال‌های کودکی از سرعت بیشتری برخوردار است. تحقیق حاضر با هدف واکاوی آموزه‌های فرهنگی نهج‌البلاغه و به منظور ارائه مدلی برای تربیت فرهنگی انجام شده است. این مطالعه از نوع مطالعات کیفی بوده و روش اجرای آن، نظریه‌پردازی داده بنیاد می‌باشد. جامعه آماری پژوهش عبارت از کلیه خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های نهج‌البلاغه می‌باشد که از میان آن‌ها ۳۰ خطبه، نامه و حکمت بر اساس نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده و مورد تحلیل محتوا قرار گرفتند. تجزیه و تحلیل داده‌ها توسط رویکرد سیستماتیک (منظم) اجرا گردید و مراحل ۳ گانه کدگذاری انجام شد. در مرحله کدگذاری باز، ۷۱ مقوله به دست آمد که این مفاهیم در مرحله کدگذاری محوری در ۱۰ دسته طبقه‌بندی شدند. در مرحله کدگذاری انتخابی، طبقه اصلی یا محوری تحت عنوان ایمان به خدا و آخرت انتخاب شد و به عنوان مقوله کانونی، ارتباطش با سایر طبقات از جمله دوری از رذایل اخلاقی، پرورش فضایل اخلاقی، مردم‌داری و متعادل بودن مورد بررسی قرار گرفت. پس از این مراحل و با استناد به یافته‌های پژوهش؛ مبانی، اصول و روش‌های تربیت فرهنگی استخراج شده از آموزه‌های نهج‌البلاغه در قالب مدل پیشنهادی ارائه گردید.

کلید واژه‌ها: مدل تربیت فرهنگی، آموزه‌های دینی، نهج‌البلاغه، ایمان به خدا و آخرت

^۱ دانش آموخته دکتری مدیریت فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران.

^۲ استاد، گروه مدیریت فرهنگی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) kavousy@yahoo.com

مقدمه

در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران که بر مبنای جهان‌بینی اسلامی استوار است، انسان مطلوب دارای ویژگی‌هایی است که مبنای نظری آن در قرآن کریم و نمود عملی آن تنها در وجود مقدس پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع) تبلور یافته است (رهنما، ۱۷:۱۳۹۱). از مهم‌ترین ابزارهای پرورش انسان مطلوب می‌توان به تربیت فرهنگی اشاره نمود (فرمبینی فراهانی، ۱۱۱:۱۳۹۰).

توجه به تربیت فرهنگی و مهندسی آن از دغدغه‌های مهم اسلام به شمار می‌رود لذا همواره بر اصلاح فرهنگ توجه نموده و خواهان رهایی از فسادهای فرهنگی در همه عرصه‌ها و عناصر تربیت فرهنگی می‌باشد (ابتهاج، ۱۹:۱۳۹۳).

از دیدگاه امام خمینی (ره) تربیت فرهنگی اساس سعادت یا شقاوت ملت است و رستگاری هر جامعه از راه اصلاح و احیای فرهنگی امکان‌پذیر است و تربیت فرهنگی، تلاش برای انتقال دادن و فرصت‌سازی برای پیش بیشتر، بهتر و عمیق‌تر فرهنگ و ارزش‌های الهی است. تربیت فرهنگی، انتخاب آگاهانه فرهنگ الهی و عوامل تربیت فرهنگی شامل خودباوری، خودآگاهی، مبارزه طلبی، فرهنگ خودی و استقلال فرهنگی است (خنکدار طارسی و سلحشوری، ۱۱۵:۱۳۹۲).

آنچه به لحاظ نظری اساسی است، این مطلب می‌باشد که بین فرهنگ و تربیت رابطه ناگسستنی وجود دارد. فرهنگ در روند تحولات اجتماعی رشد می‌کند و تربیت به مفهوم فرهنگ‌پذیری، در ارتباط با آن حاصل می‌شود. به عبارت دیگر، محتوا و شکل فرهنگ غالباً نقش اساسی در تربیت ایفا می‌کنند و می‌توان گفت فرهنگ تکیه‌گاه تربیت است (نجفی و همکاران، ۲۷:۱۳۹۴).

مشکلات و نابسامانی‌های هر جامعه، ریشه در مسائل تربیتی و فرهنگی دارد. پیشرفت‌های اقتصادی، علمی و آموزشی بر اثر فقر فرهنگی، خنثی و بی‌اثر

می‌شوند. فرهنگ به عنوان گنجینه‌ای از دستاوردهای مالی و معنوی بشری که باورها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و هنجارهای مورد قبول یک جامعه را در طول تاریخ به وجود آورده است، نوع رفتار مردم آن جامعه را مشخص می‌کند. بدیهی است که نمی‌توان بدون اعتنا به این مقوله بسیار مهم به دنبال ایجاد تغییرات در ابعاد مختلف جامعه بود (ابتهاج، ۷:۱۳۹۳). آموزه‌های اسلامی به تربیت فرهنگی انسان‌ها به عنوان وجهی از ملزومات تحقق انسان کامل، اهمیت ویژه‌ای قائل هستند و در این زمینه بالاترین مسئولیت‌ها را متوجه نهادهای خانواده و تعلیم و تربیت می‌دانند که از مهمترین کانون‌های احیای ویژگی‌ها و قابلیت‌های فردی بوده و در فعلیت درآوردن شخصیت، استعداد فطری و شکل‌دهی رفتار آنان نقش شایسته‌ای دارند (نجفی و همکاران، ۱۳:۱۳۹۴).

امروز همگان به وضوح دریافته‌اند که نسل‌های تحت تعلیم، فاقد ویژگی‌ها، اندیشه‌ها، رفتارهای دینی، اخلاقی، سیاسی، اجتماعی و انقلابی مورد نظر هستند (رضایی، ۲۵:۱۳۹۴). شرایط امروز جامعه ایرانی می‌تواند مصداقی از این گفته باشد که قدیم در حال احتضار است، اما نمرده و جدید هم امکان تولد ندارد در چنین شرایطی بستر رویش بسیاری از جریان‌های فکری بی‌اصالت و ناهنجار فراهم می‌گردد که سرگشتگی گفتمانی و گم‌گشتگی هویتی از نتایج آن هستند. افزون بر این، دلیل افول و فروپاشی منزلت گروه‌های مرجع سنتی در ذهن و روان نسل جدید، گروه‌های مرجع جدید و متنوعی پا به عرصه گذاشته و هر کدام با ارائه گفتمان خود تلاش می‌کنند این نسل نو را به سمت و سوی خود هدایت کنند لذا بسیاری از گروه‌های نسل جوان، پیرامون گفتمان‌های گوناگون به طواف مشغول شده و موجب پیدایش هویت‌های مقاومت می‌شوند. (تاجیک، ۵۵:۱۳۸۳)

پیام سمینارها کنفرانس‌ها و اجلاس متعدد که توسط نهادها و مراکز مختلف مذهبی و فرهنگی کشور

هدفی الهی به رشته تحریر در آمده و به عنوان یکی از معتبرترین سند شیعیان مورد بهره‌برداری و استناد قرار گرفته است (دشتی، ۱۳۸۲: ۱۳).

از قرن پنجم هجری که اولین ترجمه کامل نهج‌البلاغه به زبان فارسی (به تصحیح در سطوح مختلف عمومی، تخصصی و فوق‌تخصصی می‌تواند چراغ راه بشریت در هر زمینه و حیظه‌ای باشد. موضوعاتی که در نامگذاری کلی عزیزالله جوینی) نگاشته است، تاکنون بیش از ۳۰ ترجمه کامل از این کتاب انسان‌ساز به رشته تحریر درآمده است. ترجمه فیض الاسلام، علامه محمد تقی جعفری، سید جعفر شهیدی، استاد محمد دشتی، ملا صالح قزوینی بیش از سایرین دارای اهمیت می‌باشد. معارف عمیق و ارزشمند نهج‌البلاغه خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها مطرح شده‌اند، دارای ۱۵۰۰ عنوان در ۷۴ رشته تخصصی هستند (دشتی، ۱۳۸۲: ۱۵). واکاوی مسائل مربوط به فرهنگ و تربیت فرهنگی در محتوای این کتاب ارزشمند می‌تواند مدلی منطقی و اصولی برای تربیت فرهنگی انسان‌ها ارائه نماید. با عنایت به موارد مطرح شده، هدف پژوهش حاضر، طراحی مدل تربیت فرهنگی بر اساس آموزه‌های دینی نهج‌البلاغه؛ می‌باشد.

مبانی نظری پژوهش

پیشینه تجربی

آریستو^۱ (۲۰۱۶) در پژوهشی با هدف بازتعریف هویت‌های فرهنگی، نیروها و انگیزه‌های اساسی پشت تغییرات خاص در رفتار زبانی^۲ و فرهنگی را بررسی نموده است. سازگاری با فرهنگ غالب از طریق زبان میانجی^۳ به هزینه‌ی محو بخش‌هایی از زبان اصیل مادری و هویت فرهنگی خود به‌دست می‌آید که با حفظ و تقویت عمدی هویت‌های فرهنگی خرد و زبان‌های اقلیت همسو است.

وان هک و کایاکمپ^۴ (۲۰۱۵) در تحقیقی با عنوان والدین چگونه مشارکت فرهنگی فرزندان خود را

در سالیان اخیر برگزار شده است، نشانه‌هایی از احساس خط و افزایش ضریب آسیب‌پذیری دینی، مذهبی و فرهنگی در نسل نوجوانان و جوان می‌باشد (فاضل قانع، ۱۳۹۲: ۱۷).

کشور ایران علیرغم برخورداری از پیشینه‌های تاریخی و فرهنگی غنی ایرانی-اسلامی در جایگاه ایده‌آل و مطلوبی قرار ندارد. سرزمین ایران زمانی با مقوله فرهنگ و تربیت فرهنگی سروکار داشت که بسیاری از ممالک پیشرفته امروز دارای زندگی قبیله‌ای و بدوی بودند. فرهنگ و تربیت فرهنگی حتی پیش از اسلام در ایران مورد توجه بوده و طلوع اسلام باعث تزریق دریای بیکران معارف و حقایق به پیکره فرهیخته و حقیقت‌جوی ایرانیان گردیده است. تلفیق آموزه‌های فرهنگی ایرانی و اسلامی می‌تواند، افرادی را پرورش دهد که زبانزد سایر ملل و اقوام باشند.

تربیت فرهنگی فرزندان، دانش‌آموزان و به‌طورکلی شهروندان با آموزه‌های اسلامی و علوی یکی از دغدغه‌های اصلی متولیان تعلیم و تربیت و اندیشمندان اسلامی بوده و از ملزومات سعادت فردی و اجتماعی به شمار می‌رود. غفلت از این مسئله می‌تواند سرمنشأ خسارت‌های مادی و معنوی بسیاری از جمله مشکلات رفتاری، عاطفی، اقتصادی و اجتماعی در خانواده و جامعه شود (محمودی، ۱۳۹۲: ۱۷).

برنامه‌ریزی دروس دینی به عنوان یک فرآیند و برنامه این دروس به عنوان یک سند، نقش موثری در تربیت فرهنگی دارند، ولی آسیب‌های نیز آن را تهدید می‌کند. نخستین آسیب، فقدان برنامه‌ریزان و کارشناسان با صلاحیت در طراحی و تولید برنامه‌های درسی و دینی و همچنین ارائه مدلی مناسب جهت تربیت فرهنگی می‌باشد (مرادی، ۱۳۹۰: ۳۸).

از طرفی نهج‌البلاغه یکی از کتب معتبر اسلامی است که پیرامون مسئله فرهنگ و تربیت مطالب مهم و قابل تأمل در خود جای داده است. این کتاب ارزشمند در سال ۴۰۰ هجری توسط مرحوم سید رضی (ره) با

رامین اروانه و حیدر بدرود (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان آسیب شناسی تربیت دینی و اخلاقی در نظام آموزش و پرورش با تاکید بر نقش معلم انجام داده اند. نتایج این تحقیق نشان داد، با گذشت سه دهه از پیروزی انقلاب اسلامی، هنوز تربیت دینی دانش آموزان ما با کاستی‌ها و متغیرهایی روبه روست، که از آنها به عوامل آسیب زا در حوزه تربیت دینی یاد می‌شود.

رضیه السادات کرماجانی (۱۳۹۷) تحقیقی با عنوان «نهج البلاغه و ارزش‌های فرهنگی» انجام داد. نتایج این تحقیق نشان داد فرهنگ و ارزش‌های فرهنگی یکی از مبنایی ترین مفاهیمی است که عصر حاضر تشنه ی درک و دریافت حقیقت آن است. شناسایی لایه‌های این مفهوم با عنایت به واقع نگری اسلام و شخصیت ممتاز حضرت، در عمل به اسلام و احکام و قوانینش، هر محقق و پژوهشگری را با مقوله ی فرهنگ و محتوای ارزشی خاص که انسان و اجتماع (جامعه ی اسلامی) را آنچنان که باید باشد به همراه ارایه ی طریق ایصال به مطلوب روبرو می‌نماید

کبری حیدرپور؛ اصغر سلیمی نوه و مریم پوررضاقلی (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان بررسی آسیب‌های تربیت دینی در نظام آموزشی ایران به این نتیجه رسیدند که در آموزش و پرورش اسلامی تاکید بر تغییر نگرش، بر دیگر تغییرات اولویت دارد. علت اینکه دوآیه از آیات قرآن و بسیاری از احادیث تزکیه و تربیت بر تعلیم مقدم دانسته شده، از همین روست؛ زیرا تغییر در نگرش با جهان بینی و شخصیت انسان سروکار دارد.

جابر میر (۱۳۹۶) در تحقیق خود با عنوان « بررسی موضوع اخلاق و تربیت در نهج البلاغه» به این نتیجه رسید که عمده اصول و فضیلت‌های اخلاقی در نهج البلاغه عبارت از: تقوی، نظم، خودشناسی، تواضع و فروتنی، جوانمردی، حسن معاشرت، انسان دوستی، شکیبایی، تواضع، جوانمردی، شجاعت، وفاداری،

تحت تأثیر قرار می‌دهند؟ به این نتیجه رسیدند که بین نمونه‌های فرهنگ والدین و فرهنگ‌های والدین فعال تفاوت وجود داشت. مشارکت فرهنگی والدین با کودکان و بدون آن اثرات مثبت داشت. به خصوص با کودکان در فعالیت‌های فرهنگی مشارکت مؤثر بود و اثرات از طریق سطح تحصیلات پاسخ دهندگان قابل توجه بود، اما کمتر بیان شد.

پکران و پری^۵ (۲۰۱۴) مقاله ای با عنوان «ارزش کنترل احساسات هنگام موفقیت و پیروزی در نوجوانان» انجام دادند و بیان کردند که عواملی مثل خانواده و رفتار اجتماعی افراد را که آموزش غیررسمی و پنهان سایرین را بر عهده دارند، در بیان احساسات و روش‌های کنترل مهم می‌دانند.

المنایس (۲۰۱۴) ارتباط بین اعتقادات دینی و پیامدهای روانی استفاده از رسانه‌های اجتماعی در یک کشور مسلمان را براساس نظریه سکولاریزاسیون بررسی کرده است. نتایج نشان دادند دینداری با میزان استفاده از رسانه‌های جمعی رابطه منفی دارد.

جاج و مولر^۶ (۲۰۱۲) تحقیقی تحت عنوان «بررسی روش و حالت رفتار در نوجوانان» اجرا کرده و به این نتیجه رسیدند که نیازهای معنوی در تنظیم رفتار را می‌توان مهم‌ترین فاکتور در تزریق یک رفتار فرهنگی و ایجاد روحیه معنوی در نظر گرفت.

یافته‌های کمپل (۲۰۱۲)، در پژوهشی تحت عنوان «رابطه بین استفاده از شبکه اجتماعی فیس‌بوک و دین‌داری در بین بزرگسالان»، حاکی از آن است که استفاده از شبکه اجتماعی فیس‌بوک باعث تضعیف دین‌داری (گرایش دینی، اعتقادات دینی و میزان پای‌بندی دینی) کاربران خود می‌شود.

استفنز^۷ (۲۰۰۷) در کتاب «فرهنگ در آموزش و پرورش و توسعه اصول، تمرین و سیاست» بیان کرده است که نظام آموزش و پرورش نقش قابل توجهی در توسعه فرهنگی داشته و فرهنگ نیز تأثیر زیادی بر توسعه آموزش و پرورش دارد.

قناعت، صلح و آشتی با مردم، وفای به عهد و یادآوری مرگ می‌باشد.

اشرف پناهی و یحیی نورالدینی اقدم، (۱۳۹۶) در تحقیق خود با عنوان «شیوه‌های تربیت فرزند از دیدگاه نهج البلاغه» به این نتیجه رسیدند که تربیت افراد جز با اهتمام به تربیت اجتماع و ایجاد تحولات در راهبردهای تربیتی به درستی ممکن و میسر نیست، چرا که زمینه بسیاری از کج رویها، انحرافات، ناسازگاریها و انحطاط‌های اخلاقی که در سطح وسیع روزگار حال و آینده نسل بشر را تهدید می‌کند، حاصل اجتماع و محیط ناسالم است.

قربانزاده (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان «بررسی رابطه بین عملکرد مدارس و تربیت دینی» به این نتیجه رسید که در حال حاضر، مدارس به عنوان مهمترین نهاد در تربیت شخصی، اجتماعی، فرهنگی و دینی کودکان و نوجوانان به شمار می‌روند. همچنین بیان کرد که عملکرد مدارس در تربیت دینی متأثر از فلسفه آموزش و پرورش کشور است.

رضایی (۱۳۹۴) تحقیقی با عنوان «بررسی راه‌های افزایش گرایش عملی نوجوانان جوانان به مسائل دینی از نگاه فرهنگ اسلامی» انجام داد و راهکارهایی برای رفع دین‌گریزی و گرایش به فرهنگ بیگانه را به شرح زیر ارائه کرد: ارائه الگوهای مناسب، تقویت بینش دینی نوجوانان، زدودن فقر اقتصادی، پیشگیری از نفوذ عوامل فرهنگی دشمن و استفاده از امکانات تربیت بدنی

بیگدلی (۱۳۹۳) در مطالعه خود با نام «بررسی علل کم‌رنگ شدن مسائل دینی و اخلاقی در بین دانش‌آموزان متوسطه» به این نتیجه رسید که متغیرهای رفتاری حاکم بر مدارس، نگرش به مسائل دینی و اخلاقی، رفتارهای حاکم بر مدارس، امکانات فیزیکی مدرسه، و رفتارهای اجتماعی حاکم بر جامعه با کم‌رنگ شدن مسائل دینی و اخلاقی دانش‌آموزان رابطه معناداری دارند.

جواد محمودی و یدالله خرم آبادی، (۱۳۹۳) تحقیقی با عنوان «تربیت فرهنگی با رویکرد اسلامی و علوی» انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد تربیت فرهنگی اسلامی آینده سازان این مرز و بوم، می‌تواند بستری آرام و بدور از تنش در خانواده و جامعه بوجود آورد که این امر علاوه بر نتایج ارزشی و اخلاقی آن، رشد و توسعه اجتماعی و اقتصادی کشور را نیز فراهم سازد

آقا محمدی (۱۳۹۲) در مقاله ای با عنوان «بررسی نقش الگوی تربیتی والدین در تربیت دینی فرزندان» به نتایج زیر اشاره کرده است. نگرش مذهبی والدین در تربیت دینی فرزندان تأثیر مستقیم داشته و رعایت آداب دینی از سوی والدین با تربیت دینی فرزندان آنها رابطه معناداری دارد. نتایج پژوهش رابطه بین ساده زیست بودن والدین با تربیت دینی فرزندان را در سطح قابل قبولی نشان داد. همچنین بین سطح سواد والدین و تربیت دینی فرزندان آنها اختلاف معناداری مشاهده نشده است.

در پژوهش‌های پیشین به نقش و تاثیر عوامل مختلف در تربیت دینی پرداخته شده و تربیت فرهنگی به عنوان یکی از ساحت‌های مهم تربیت مورد بررسی و پژوهش قرار نگرفته است. از سوی دیگر در پژوهش‌های پیشین تنها به بررسی یکی از ابعاد (مدرسه یا خانواده) بسنده گردیده است. با عنایت به ارزش وجودی و میزان تاثیر گذاری خانواده و مدرسه که در برخی پژوهش‌ها به طور خواسته یا ناخواسته مغفول واقع گردیده؛ در این پژوهش تلاش شده خانواده و مدرسه، بصورت توأمان مورد توجه قرار گیرد. بدیهی است بسیاری از زمینه‌های تربیت فرهنگی و نگرش ارزشی به فرهنگ، در داخل خانواده و مدرسه پدید می‌آید و به همین دلیل لازم است تا چنین عناصر سازنده‌ای به صورت همراه و در کنار عوامل موثر دیگر بررسی گردد.

پیشینه نظری

فرهنگ و جامعه

فرهنگ بزرگ ترین نیاز جامعه بشری و عامل اصلی پویایی، نشاط و تداوم حیات جوامع است. فرهنگ بستر باز تعریف، بازیابی و تکامل همه توانایی ها، ارزش ها، هویت ها، باورها، هنجارها، سنت ها، اسطوره‌ها و نمادهای بشری است. (صالحی امیری، ۱۳۸۶: ۸۸) فرهنگ؛ نظام مشترکی از باورها، ارزش‌ها، رسوم، رفتارها و مصنوعات است که اعضای یک جامعه در تطبیق با جهان خود و در رابطه با یکدیگر به کار می‌برند و از طریق آموزش، از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد. این تعریف نه تنها الگوهای رفتار، بلکه الگوهای اندیشه (معانی مشترکی که اعضای یک جامعه به پدیده‌های گوناگون طبیعی و فکری از جمله دین و ایدئولوژی نسبت می‌دهند)، مصنوعات (ابزارها و کارهای هنری) و مهارت‌ها و فنونی را در بر می‌گیرد که در ساخت مصنوعات به کار گرفته می‌شوند. (مرسیرو و دانورگ، ۲۰۱۵: ۵۲۸).

فرهنگ، مفهومی است که از پیچیدگی بالایی برخوردار است و برای فهم آن نیازمند ساده‌سازی و شفاف‌سازی هستیم. این ساده‌سازی در تحقیق بر اساس تعریف فرهنگ، تبیین کارکردها و شیوه عمل در قلمرو مکانی و زمانی صورت می‌پذیرد. از این رو، بر مبنای پیچیدگی بالای آن از بعد موضوعی، به صورت لایه‌ای تعریف شده است

لایه اعتقادات و باورها، ریشه در گذشته، لایه رفتارها بر مبنای کارکردهای فرهنگ، ریشه در زمان حال و لایه ارزش‌ها، مطلوبیت فردی و اجتماعی ریشه در زمان آینده دارد. به طور مثال در حوزه روش‌های آینده پژوهی، اخذ نظر خبرگان در روش‌هایی مانند طوفان فکری، دلفی، سناریو و... در جهت تبیین آینده‌های مطلوب اشاره به لایه ارزش‌ها و مطلوبیت فردی (آینده) دارد. در جمع‌بندی، «فرهنگ» عبارت است از رفتارهایی که بر پایه اعتقادات و باورها برای

خلق و تقویت ارزش‌ها در سه بعد زمانی گذشته، حال و آینده صورت می‌پذیرد. با این رویکرد تعریف ویلیامز از فرهنگ به عنوان «روش کلی زندگی» قابل تحلیل است که زندگی بر مبنای اعتقادات و باورها در جهت آینده‌سازی بر پایه ارزش‌ها و رفتارهای روزمره افراد به دست می‌آید (رومانوسکی^۱، ۲۰۰۸: ۱۸).

تربیت فرهنگی

اندیشمندان و نظریه‌پردازان تعلیم و تربیت با نگاه همه جانبه به تربیت، آن را در ساحت‌های متنوع و متعددی طبقه‌بندی کرده‌اند که یکی از مهم‌ترین جنبه‌های آن، تربیت فرهنگی می‌باشد. تربیت و فرهنگ دو مقوله و حوزه ظریف و پیچیده هستند که موثر بر یکدیگر می‌باشند. تربیت زمینه‌ساز رشد و شکوفایی استعدادها و ظهور و بروز توانمندی‌های افراد جامعه بوده و فرهنگ با همه عناصر و ارکان و مولفه‌های آن، موثر بر چگونگی این بروز و ظهور استعدادها در کنار عوامل اثرگذار دیگر می‌باشند (پورعزت و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۰).

تربیت فرهنگی فرایندی است که منجر به تسهیل فهم فرهنگ و میراث فرهنگی، ارزش‌سنجی و توسعه آن می‌گردد (بلاغت و هاشمی، ۱۳۹۲: ۹). تربیت فرهنگی نظام‌واره خاصی است که برای انتقال آداب و رسوم و عرف به یک عده یا ملت می‌کوشد و هدف آن، افزایش آگاهی و کسب التزام افراد نسبت به فرهنگ‌پذیری است تا پیشرفته فرهنگ تداوم یابد (فرمیهنی فراهانی، ۱۳۹۰: ۱۱۱).

شکل‌گیری تربیت فرهنگی بستر لازم را برای سبک زندگی فرهنگی فراهم می‌آورد. بنابراین، شناخت بنیان‌ها و زمینه‌هایی که تربیت فرهنگی شکل می‌گیرد و متحول می‌شود، می‌تواند کمک بسزایی در ایجاد سبک زندگی اسلامی داشته باشد. از سویی دیگر، در سبک زندگی اسلامی نیز به اصول تربیت فرهنگی

معنوی سازمان تعیین نمود و محاسن آن را در یک دورنمای قابل فهم و درک عمومی برای جامعه موضوعی نشان داد.

اسلام، فرهنگ و تربیت

تربیت دینی به منزله‌ی یکی از مهم‌ترین انواع و بلکه بهترین نوع تربیت، دربرگیرنده‌ی همه‌ی انواع دیگر تربیت نیز است. با توجه به مجموع تعاریف به‌عمل‌آمده از تربیت اسلامی می‌توان این‌گونه استناد کرد که تربیت اسلامی شکوفاسازی و به فعلیت رساندن جمیع استعدادها در جنبه‌های گوناگون شخصیتی یعنی ابعاد جسمانی، عقلانی، اجتماعی، عاطفی، اخلاقی است. این شکوفاسازی با موازین و ضوابط الهی میسر است و از این‌رو خلاف چنین ضوابطی شکوفاسازی محسوب نمی‌شود و بنابراین تربیت هم قلمداد نمی‌شود. لذا تربیت دینی که از وظایف آموزش و پرورش کشورها است، می‌بایست شخصیت دانش‌آموز را در سه حیطه‌ی شناختی، عاطفی، عملی با توجه به رویکرد عقلانی، عاطفی رشد دهد (فینبرگ، ۲۰۰۸). بی‌تردید دوره‌ی رسمی آموزش متوسطه یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین مراحل تحصیلات رسمی به شمار می‌رود، زیرا در این دوره است که بخش مهمی از استعدادهای اختصاصی نوجوانان و جوانان بروز کرده، قدرت یادگیری آنها به‌حداعلائی خود رسیده، کنجکاویشان جهت معینی یافته و مسائل جدید زندگی مانند انتخاب رشته، انتخاب شغل، اداره و خانواده و مسائلی از این‌دست ذهن آنها را به خود مشغول می‌سازد. این دوره از لحاظ مبانی فلسفی، زیستی، روانی، اجتماعی نیز دوره‌ی مهمی بشمار می‌رود (اونل و لولیان، ۲۰۱۵).

اسلام، دین فرهنگ است و در فرهنگ اسلامی، محور اصلاحات، فرهنگ‌سازی است. فرهنگ عصاره زندگی اجتماعی است و به وسیله فرهنگ است که انسان از جهات مختلف با مردم پیرامونش همراه

توجه فراوانی شده است (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴:۲۷).

الگوهای تربیت فرهنگی با توجه به اصول و مبانی فرهنگ کلی جامعه شکل گرفته و سعی دارند فرهنگ جامعه را به افراد منتقل نمایند. الگوی تربیت فرهنگی در جوامع اسلامی نیز، بر اصول و مبانی اسلامی نصب شده و دارای ویژگی‌هایی چون: جهان‌بینی توحیدی، معنویات و اخلاق، توجه به نیازهای مادی و معنوی انسان و... می‌باشند (حمیدی، ۱۳۸۸:۲۹).

اگر آموزه‌های تربیت فرهنگی مبتنی به ادراکات عقلی و پرورش خردورزی باشد، باعث می‌شود که مسائل فرهنگی تربیت به‌خوبی تفهیم شده، درست از نادرست تشخیص داده شود و جهت عملیاتی کردن آن، بسترهای لازم فراهم شود (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴:۲۷).

تمامی رفتارها در اجرای برنامه‌های تربیت فرهنگی می‌بایست دارای یک اصل مهم باشد و آن اصل هدف‌دار بودن برنامه در غالب طرح‌های فرهنگی است که مهم‌ترین اصل موفقیت مدیران فرهنگی در برنامه‌های اجرایی در جوامع انسانی است (حیدری، ۱۳۸۵:۲۸).

مهمترین مسئله در تربیت فرهنگی، خواه جهت ارائه برنامه فرهنگی باشد خواه جهت مقابله، شناسایی ضرورت و اهمیت جایگاه محتوایی آن برای مخاطب و موضوع برنامه و نشان دادن اولویت‌دار بودن آن در میان دیگر طرح‌های فرهنگی است. از سوی دیگر، لازم است بودن و اجرایی شدن آن را برای رشد تعالی سازمان و جامعه پیرامونی نشان داده و مشخص کرد و آن را برای رده تصمیم‌گیرنده در سازمان بارز و شاخص نمود.

لذا می‌بایست در ارائه طرح مورد نظر، جایگاه و منزلت آن را مشخص و معرفی نمود و ضرورت پرداختن به آن را معین ساخته و به ظهور رساند. نقش کارکردی آن را در برطرف نمودن نیازهای مادی و

می‌شود و هماهنگی می‌یابد و از مردم جوامع دیگر متمایز و مشخص می‌شود و یقیناً هستی و بقای انسان و جامعه منوط به فرهنگ اوست (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۶).

تربیت فرهنگی هر نظامی متأثر از نوع باورها (جهانبینی) و ارزش‌های (ایدئولوژی) حاکم بر آن جامعه است. دین با ارائه جهان‌بینی و ایدئولوژی ویژه‌ای زیربنای شکل‌دهی به تربیت فرهنگی را می‌سازد و با ارائه اصول، آداب و دستورالعمل‌های خاصی برای همه ابعاد زندگی انسان، به دنبال شکل‌دهی به نوع خاصی از زیست انسانی است (حمیدی، ۱۳۸۸: ۲۷).

دین اسلام دینی است برای اداره جامعه انسانی و اگر ما بتوانیم این فرهنگ را بردین منطبق کنیم در این صورت می‌توانیم تمام شئون زندگی را از دین استخراج نماییم. دین یعنی ایجاد یک جنبش و حرکت به سوی پاسخی صحیح و الهی به نیازهای اساسی انسان برای نیل به تعالی و تکامل. همانگونه که برای ساختن یک ساختمان ابتدا باید طرح‌ها و نقشه‌های لازم را پیش‌بینی و تهیه کرد و سپس مصالح و مواد مورد نیاز را فراهم نمود و بر اساس نقشه و نظارت کارشناس و معمار اقدام به ساختن بنا نمود، برای ایجاد یا آفرینش فرهنگی که بتواند صنعت اسلامی به خود بگیرد لازم است در درون دین اسلام به جستجوی شاخصه‌ها و عناصری پردازیم که پس از کاربرد آن‌ها در هنر، اسلامی بودن نتیجه کار را آشکار و نمایان سازند (عباسی، ۱۳۹۳: ۳۱).

از نظر اسلام، فرهنگ، جامعه و تمدن، بر محور انسان به وجود آمده معنا و شکل می‌یابد. بنابراین، افراد انسانی به عنوان پایه‌های فرهنگ و جامعه و تمدن، موضوع تعلیم و تربیت قرار می‌گیرند. بنابراین تعلیم به معنای آموزش افکار و اندیشه‌ها تا خط و معماری و فناوری و علوم دیگر، یک بخش اساسی تربیت فرهنگی را به خود اختصاص می‌دهد؛ چنانکه

تربیت و تزکیه به معنای ایجاد ملکه و عادت خاص رفتاری، بخش دیگر این تربیت را دربرمی‌گیرد (عباسی، ۱۳۹۳: ۸).

اگر جامعه دارای افراد تعلیم دیده و تربیت شده باشد، می‌تواند تمدن بزرگ اسلامی را به دست آورد و در جهان معاصر بازسازی، ایجاد کند.

تبادل و تکامل همه داده‌ها و متغیرها برای نیل به هدف انسان کامل و جامعه سالم و برتر است (فضل‌اللهی و جهان‌بخشی، ۱۳۹۳: ۲۸).

دین به عنوان یکی از مولفه‌های تمدن بشری نقش اساسی و بی‌بدیلی در تکوین هویت و فرهنگ انسان‌ها دارد. تربیت فرهنگی با آموزه‌های علوی و اسلامی یکی از دغدغه‌های اصلی متولیان تعلیم و تربیت و اندیشمندان اسلامی بوده و از ملزومات سعادت فردی و اجتماعی به شمار می‌رود (محمودی، ۱۳۹۲: ۱۷). به عبارت دیگر ما به دنبال تمدنی هستیم که به صورت عینی قرآن باشد. قرآن یک صورت دارد که نازل شده است و یک صورت عینی دارد و آن هنگامی است که کلمه «الله» معنای تحقق اجتماعی پیدا کند. بشر با تکامل مادی نمی‌تواند تمایلات گوناگون اجتماعی را به وحدت برساند یکپارچه‌سازی جامعه جز بر پایه نظام خلافت الهی، مبتنی بر پیدایش یک محور حقیقی که محور پرستش است، نمی‌تواند تحقق یابد (حمیدی، ۱۳۸۸: ۷۳).

ساز و کار هر جامعه‌ای برای توسعه فرهنگ و روش‌های زندگی «آموزش و پرورش» است و به همین دلیل، ساخت فرهنگی هر جامعه‌ای ریشه در ساختار تعلیم و تربیت آن جامعه دارد. وظیفه تعلیم و تربیت با توجه به فرهنگ جامعه، همانطور که دورکیم اظهار نظر نموده، انتقال میراث فرهنگی است.. همه ی جوامع به میراث فرهنگی بها می‌دهند و چون بر اثر غفلت ممکن است از بین برود لذا انتقال آن به نسل‌های جدید اهمیت خاصی پیدا می‌کند. به نظر

صاحب‌نظران، مدرسه در این زمینه سه وظیفه عمده به عهده دارد:

- (۱) تفهیم و تغییر میراث فرهنگی
- (۲) ارزشیابی میراث فرهنگی
- (۳) بازسازی و طرد انتخابی میراث فرهنگی (شریعتمداری، ۱۳۸۸: ۵۴).

فرهنگ، خانواده، آموزش و پرورش

در نگاه اسلام، فرد در پناه پیوندهایش با خانواده و تبار خود زندگی می‌کند و با استناد به اجداد خویش هویت می‌یابد (بهنام، ۱۳۹۳: ۷۸ و چیل، ۱۳۸۸: ۶۸).

ماکروزه و مک‌کابی معتقدند خانواده، فرهنگ و مذهب نقش مهمی در احراز هویت نوجوانان ایفا می‌کنند، در اینجا باید گفت گرچه نهادهای مختلف نقش تعاملی داشته و بر هم تاثیر متقابل دارند اما، خانواده و مدرسه؛ نقش بنیادینی دارند. برخی معتقدند بیشترین نقش خانواده و مدرسه نقش هویت بخشی است و بخش مهمی از این هویت را هویت دینی تشکیل می‌دهد. البته نباید تاثیر مذهب بر خانواده را نادیده گرفت. اریکسون بر این باور است که مذهب از طریق نهادهای دینی با خانواده می‌تواند به نوجوانان در کسب هویت فردی و جمعی یاری رساند و پاسخگوی پرسش‌های اساسی آن‌ها باشد (آبرامز، ۲۰۱۰: ۹۷). خانواده مطابق با باورهای فرهنگی خود به تربیت کودکان خود مبادرت می‌ورزد. (چیل، ۱۳۸۸: ۲۰۳)

پرورش فرهنگ، وظیفه‌ای است که بر عهده نخبگان جامعه گذاشته شده است. آنان باید با تعلیم و تربیت، در چارچوب آنچه فرهنگ نامیده می‌شود، به آموزش عناصر فرهنگی و تمدنی، مدیریت و نظارت بر اجرا و اعمال قانون بپردازند و مردم را بر اساس آن تربیت و پرورش دهند (حدید: ۲۵).

از آنجایی که محور تربیت فرهنگی، انسان است، هدف از تربیت فرهنگی آن است که انسان با مشخصه‌های خاصی تربیت شود. بنابراین، گفتمان

اسلامی مانند هر گفتمان دیگر فرهنگی و تمدنی بر آن است که تا انسانی را تربیت کند که فلسفه و سبک زندگی او بر اساس آموزه‌های اسلامی باشد. اینجاست که تعلیم و تربیت، نقش اساسی و کلیدی می‌یابد و به عنوان مأموریت پیامبران و امامان معرفی می‌شود (بقره: ۱۲۹ و ۱۵۱، آل‌عمران، جمعه: ۲).

به گفته مرسیب و دانورگ ۱۱ دو نهاد خانواده و آموزش و پرورش از اساسی‌ترین نهادهای اجتماعی در هر جامعه به شمار می‌روند. وجه مشترک این دو نهاد از نظر کارکردی، تربیت و ارائه قواعد الگویی و هنجارهای اخلاقی و رفتاری مطلوب به‌منظور زیست سعادتمندانه در ابعاد فردی و اجتماعی است. فصل مشترک این دو نهاد علاوه بر رشد و تعالی معنوی و همچنین فراگیری ارزش‌های الهی و انسانی، آماده ساختن کودکان و نوجوانان برای برعهده گرفتن نقش‌های خانوادگی (مانند نقش پدری، مادری، فرزندی و...)، نقش‌های اجتماعی (شهروندی مطلوب و فعال در امر مشارکت اجتماعی)، نقش اقتصادی (نیروی اقتصادی مولد و کارآ)، نقش فرهنگی (پایبندی به آرمان‌ها و ارزش‌های معنوی) و نقش سیاسی (مشارکت فعال در فعالیت‌های سیاسی و تصمیم‌گیری گروهی) است (مرسیب و دانورگ، ۲۰۱۵: ۲۷).

از طرفی نظام‌های آموزشی در دوران مدرن به‌عنوان نهادهای تربیتی و فرهنگ‌ساز فقط به انتقال بعد دانشی به دانش‌آموزان محدود نبوده و وجه هنجارین و ارزش‌بنیان آن‌ها نیز مطرح بوده (برکویتس، ۲۰۱۵) و این یک اصل پذیرفته شده است که کارکرد مدرسه فقط به این عامل خلاصه نمی‌شود که افرادی هوشمند پرورش دهند که در دنیای رقابتی امروز بتوانند از رقبای گوی سبقت را ببرایند، بلکه در کنار این کارکرد از مدرسه انتظار می‌رود که فراگیران تحت آموزش خود را به‌گونه‌ای پرورش دهند که توانایی آن را داشته باشند که درست را از نادرست اخلاقی تشخیص دهند (آندرسون، ۲۰۱۴) به‌عبارت‌دیگر،

جامعه آماری، عبارت است از تمام خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار حضرت علی (ع) که در قالب کتاب ارزشمند نهج البلاغه گردآوری شده و به صورت مستقیم یا غیرمستقیم به مساله تربیت فرهنگی پرداخته‌اند. روش نمونه‌گیری در این پژوهش، نمونه‌گیری نظری بوده که از طریق آن نمونه به صورت هدفمند انتخاب شده و مورد بررسی و دقت نظر قرار گرفته است که این امر باعث افزایش اعتبار می‌گردد. به منظور گردآوری اطلاعات، نمونه‌های حایز شرایط پژوهش، طی فرایند تحلیل محتوا مورد بررسی، شرح و تفسیر واقع شدند و این مساله تا مرحله کفایت نظری اشباع، ادامه یافته است.

در رابطه با تجزیه و تحلیل داده‌ها، از شیوه سیستماتیک استفاده شده است که این روش به اشتراک و کوربین نسبت داده می‌شود. طرح تحقیق سیستماتیک نظریه برخاسته از داده‌ها بر استفاده از مراحل تحلیل داده‌ها از طریق کدگذاری باز^{۱۲}، کدگذاری محوری^{۱۳} و کدگذاری گزینشی^{۱۴} تاکید دارد و همچنین به عرضه پارادایم منطقی یا تصویر تجسمی از نظریه در حال تکوین می‌پردازد. در روش تحلیل محتوایی، کدگذار به دنبال شناخت مضامین و مقوله‌های زیربنایی است. مضمون‌ها بر ارزش‌ترین واحدهایی هستند که در تجزیه و تحلیل محتوا باید مدنظر قرار گیرند و منظور از مضامین معنای خاصی است که از یک کلمه یا جمله یا پاراگراف مستفاد می‌شود. (بازرگان، ۱۳۸۷: ۹۶)

کدگذاری باز: استراوس و کوربین کدگذاری باز را اینگونه توصیف می‌کنند «بخشی از تحلیل که مشخصاً به نامگذاری و دسته‌بندی پدیده از طریق بررسی دقیق داده‌ها مربوط می‌شود». به عبارت بهتر در این نوع کدگذاری مفاهیم درون مصاحبه‌ها و اسناد و مدارک بر اساس ارتباط با موضوعات مشابه طبقه‌بندی می‌شوند.

در صورتی که وظیفه مدرسه را تربیت نسل نخواستنه بدانیم و همچنین اگر جامعیت اصطلاح تربیت را بپذیریم که فراتر از توجه به توسعه علمی شخصیت کودکان است، کارکرد نهاد مدرسه فراتر از توزیع دانش خواهد بود (حسنی، ۲۰۱۴). بر همین اساس تربیت اخلاقی همیشه یکی از اهداف اصلی و پایدار در نظام‌های آموزشی در سطح دنیا بوده است (سندیپ، ۲۰۱۵ بیسپچوف، ۲۰۱۶) و آموزش اخلاقیات و ارزش‌ها به‌عنوان یک مسئولیت مهم و سنگین بر دوش نظام‌های آموزشی و تربیتی جهان احساس می‌شود (کریست جانسون، ۲۰۱۵) و مدارس نمی‌توانند و نباید در برابر موضوع اخلاق ساکت باشند (حسنی، ۲۰۱۶)

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع مطالعات کیفی بوده و روش اجرای آن بر سیاق روش «نظریه‌پردازی داده محور» می‌باشد. در این مطالعه، محتوای نهج البلاغه به روش تحلیل محتوا مورد بررسی قرار گرفته و عوامل موثر تربیتی آن‌ها ارائه شده است. تحلیل محتوا روش تحقیقی است برای گرفتن نتایج معتبر و قابل تکرار از داده‌های استخراج شده از متن و برای فهم درست متون کتب، سخنرانی‌ها، روزنامه‌ها و مجلات، آنها را تحلیل محتوا نموده تا بتوان ارزش‌ها و نظریات به کار رفته در آنها را بدست آورد. (رایف، لیس، فیکو ۱۳۸۱: ۲۳). برلسون از پیشگامان تحلیل محتوا- این تکنیک را «پژوهشی برای توصیف عینی سیستماتیک و کمی محتوای آشکارپیام» معرفی می‌کند (به نقل از کرپیندورف، ۱۳۷۸: ۲۶) هدف این روش شناسایی مهم‌ترین طبقه‌ها و مقولات در یک متن و کشف کردن واقعیت اجتماعی نهان در آن است. بدین منظور جهت استفاده از مفاهیم عمیق و ارزشمند نهج البلاغه در زمینه تربیت فرهنگی، از روش تحلیل محتوی بهره بردیم.

جدول ۱: جدول استخراج کدهای اولیه

خطبه اول نهج البلاغه استخراج کدهای اولیه (خام)	
سپاس خدای را که	۱) بهره‌گیری از عقل و ذهن
حق ستایشی بالاتر از حد ستایشگران است و	۲) بهره‌گیری از اعضای بدن و حواس ۵
نعمتهایش...	۳) دوری از تکبر
	۴) اطاعت از خدا
	۵) عبادت خدا
	۶) تعلیم و آموزش
	۷) عبرت گرفتن از داستان‌های پیشینیان
	۸) توبه و بازگشت

در مرحله کشف طبقه‌ها (مقوله‌ها)، مفاهیم استخراج شده در مرحله قبل بر اساس ارتباط با موضوعات مشابه طبقه‌بندی شده‌اند که به آن (تم-سازی) نیز گفته می‌شود. عناوینی که به طبقه‌ها اختصاص داده شده است، انتزاعی‌تر از مفاهیمی است که مجموعه آن طبقه را تشکیل می‌دهند.

طبقه‌ها دارای قدرت مفهومی بالایی هستند زیرا می‌توانند مفاهیم را بر محور خود جمع کنند. عنوان-های انتخابی به طور عمده توسط پژوهشگر انتخاب شده و سعی بر این بوده تا بیشترین ارتباط و هم‌خوانی را با داده‌هایی که نمایانگر آن است، داشته باشند. (اشتراوس و کوربین، ۲۰۰۸: ۱۱۱).

در این مقاله در خلال فرایند کدگذاری باز و تبدیل کدهای اولیه به کدهای ثانویه و تشکیل طبقات، ۷۰ طبقه (مقوله) شکل گرفت که عبارتند از:

جدول ۲: جدول مقوله‌های تحقیق

۱- خدامحوری	۱۱- دوری از حماقت
۲- خردمندانه عمل کردن	۱۲- استواری و صلابت در کارها
۳- دوری از غرور	۱۳- اراده داشتن
۴- اطاعت خدا	۱۴- وفای به عهد
۵- امید به رحمت خدا	۱۵- خویشتن داری
۶- صبر و تحمل	۱۶- تقوا داشتن
۷- تابع اکثریت بودن	۱۷- تابع حق و حقیقت بودن
۸- صدق نیت	۱۸- دوری از نفاق
۹- اطاعت از رهبر و معلم	۱۹- مدارا کردن با مردم
۱۰- مهرورزی	۲۰- معتدل بودن (اعتدال‌گرا)

کدگذاری محوری: هدف از کدگذاری محوری ایجاد رابطه بین مقوله‌های تولید شده (در مرحله کدگذاری باز) است. این عمل معمولاً بر اساس الگوی پارادیمی انجام می‌شود و به نظریه پرداز کمک می‌کند تا فرایند نظریه پردازی را به سهولت انجام دهد. اساس ارتباط دهی در کدگذاری محوری بر بسط و گسترش یکی از مقوله‌ها قرار دارد. دسته بندی اصلی (مانند ایده یا رویداد محوری) بعنوان پدیده تعریف می‌شود و سایر دسته بندی‌ها با این دسته‌بندی اصلی مرتبط می‌شوند. شرایط علی موارد و رویدادهایی هستند که منجر به ایجاد و توسعه پدیده می‌گردند.

کدگذاری انتخابی: کدگذاری انتخابی عبارت است از فرآیند انتخاب دسته بندی اصلی، مرتبط کردن نظام مند آن با دیگر دسته بندی‌ها، تأیید اعتبار این روابط، و تکمیل دسته بندی‌هایی که نیاز به اصلاح و توسعه بیشتری دارند. کدگذاری انتخابی بر اساس نتایج کدگذاری باز و کدگذاری محوری، مرحله اصلی نظریه پردازی است. به این ترتیب که مقوله محوری را به شکل نظام مند به دیگر مقوله‌ها ربط داده و آن روابط را در چارچوب یک روایت ارائه کرده و مقوله‌هایی را که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز دارند، اصلاح می‌کند. (اشتراوس و کوربین، ۱۹۹۸: ۶۱)

یافته‌های تحقیق

۱) ابعاد و مولفه‌های موثر بر تربیت فرهنگی بر اساس آموزه‌های دینی نهج البلاغه کدامند؟

در گام نخست و به منظور یافتن مفاهیم و طبقه‌ها در این تحقیق از روش تحلیل محتوا استفاده گردید. به این منظور خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار حضرت علی «ع» در نهج البلاغه مورد بررسی قرار گرفت و در جدول کدگذاری باز قرار گرفتند. در ادامه به عنوان مثال نحوه کدگذاری و استخراج کدهای اولیه (خام) از یکی از خطبه‌ها آورده می‌شود:

مشخص می‌کند. ارتباط سایر طبقه‌ها با طبقه محوری در پنج عنوان شرایط علی^۵، راهبردها^{۱۶}، بستر حاکم^{۱۷}، شرایط مداخله گسر^{۱۸} و پیامدها^{۱۹}، می‌تواند تحقق داشته باشد. (اشتراوس و کوربین، ۲۰۰۸: ۱۱۲).

طبقات ده گانه را در پنج طبقه وسیع‌تر به شرح جدول زیر دسته بندی کرده‌ایم که این امر به دلیل سطح بندی مقولات و درک بهتر طبقه‌ها انجام می‌شود:

جدول ۴: طبقات محوری وسیع

طبقه محوری وسیع	طبقات محوری
ایمان به خدا و آخرت	۱- توجه به خدا (خدا محوری) ۲- ایمان به آخرت
پرورش فضایل اخلاقی	۱- پرورش فضایل شخصی ۲- پرورش فضایل اجتماعی
دوری از رذایل اخلاقی	۱- دوری از رذایل شخصی ۲- دوری از رذایل اجتماعی
مردم داری	۱- تساهل ۲- مسئولیت در قبال دیگران
تعادل داشتن	۱- دوری از افراط ۲- دوری از تفریط

در خلال کد گذاری انتخابی، مقوله اصلی یا کانونی به طور منظم و سیستماتیک انتخاب شده و رابطه آن با سایر مقوله‌ها مورد بررسی، اصلاح و گسترش قرار می‌گیرد. این روند شامل چند گام می‌باشد که عبارتند از: توضیح خط اصلی، ربط دادن مقولات تکمیلی بر حول مقوله اصلی، مرتبط ساختن مقولات به یکدیگر، به تأیید رساندن روابط در قبال داده‌ها و تکمیل مقولاتی که احتیاج به اصلاح یا بسط و گسترش دارند. (دانایی فر و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱۲).

مقوله کانونی می‌تواند فرایند نظریه پردازی را تکوین کند و به عبارت دیگر، مرکز یا موضوع اصلی فرایند نظریه پردازی باشد. (بازرگان، ۱۳۸۷: ۱۱۱)

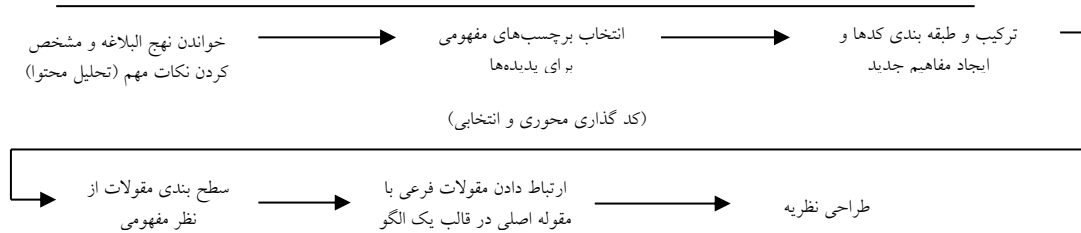
۲۱- صداقت	۴۶- دوری از تزلزل رای
۲۲- دوری از طعنه و تهمت	۴۷- آرامش داشتن
۲۳- توکل بر خدا	۴۸- امانتداری
۲۴- عدالت	۴۹- حسن ظن داشتن
۲۵- دوری از خیانت	۵۰- عفو و گذشت
۲۶- صله رحم	۵۱- مهار نفس
۲۷- قناعت	۵۲- دوری از طمع
۲۸- خیرخواهی	۵۳- رازداری
۲۹- دوری از هوای نفس	۵۴- عذرپذیری
۳۰- نصیحت‌پذیری	۵۵- دوری از شهوات
۳۱- پذیرش اشتباه دیگران	۵۶- بزرگواری
۳۲- حق جویی	۵۷- دوری از خودپسندی
۳۳- پایداری و ثبات قدم	۵۸- غیرت داشتن
۳۴- اصلاح امور مردم	۵۹- عیب‌پوشی
۳۵- پرستش خدا	۶۰- داشتن همت والا
۳۶- توجه به آخرت	۶۱- پاکدامنی
۳۷- رعایت حقوق مردم...	۶۲- حساس‌بگر بودن
۳۸- احترام به مردم	۶۳- دوری از آرزوهای بلند
۳۹- دوری از حواشی	۶۴- در اختیار گرفتن زبان (کنترل)
۴۰- دوری از خشونت	۶۵- دل نیستن به دنیا
۴۱- احترام به قوانین	۶۶- گزیده گوئی
۴۲- دوری از تندخویی	۶۷- شکرگزار بودن
۴۳- دوری از قساوت و جفاکاری	۶۸- مشورت با دیگران
۴۴- دوری از ظلم	۶۹- پرهیز از همنشینی با احمق
۴۵- تواضع داشتن	۷۰- همکاری و تعاون اجتماعی

جدول ۳: جدول طبقات محوری مقاله

طبقات محوری	کدهای مربوط به کد گذاری باز
توجه به خدا	۶۸/۳۵/۲۳/۱۶/۴/۳
ایمان به آخرت	۶۶/۶۴/۶۳/۵۵/۳/۶
پرورش فضایل شخصی	۶۲/۵۸/۴۸/۴۷/۴۵/۳۳/۳۲/۳۰/۲۸/۱۵/۱۳/۷/۵
پرورش فضایل اجتماعی	۶۵/۶۱/۵۹/۵۶/۴۹/۲۷/۲۶/۲۴/۲۱/۱۷/۱۴/۱۲/۹
دوری از رذایل فردی	۵۱/۴۴/۴۳/۴۲/۲۹/۲۵/۱۱
دوری از رذایل اجتماعی	۵۲/۲۲/۱۸
تساهل	۶۰/۵۴/۵۰/۴۰/۳۸/۳۱/۱۹
مسئولیت در قبال دیگران	۷۱/۶۹/۵۷/۵۳/۴۱/۳۷/۳۴/۸/۶
دوری از افراط	۶۷/۲۰/۱۰/۱
دوری از تفریط	۷۰/۴۶/۳۹/۲

در مرحله کد گذاری محوری، پژوهشگر یکی از طبقه‌ها را به عنوان طبقه محوری انتخاب کرده و آن را تحت عنوان پدیده محوری در مرکز فرایند مورد کاوش قرار داده و ارتباط سایر طبقه‌ها را با آن

(کد گذاری باز)

نمودار ۱: مسیر انجام کد گذاری‌های سه گانه

می‌ریزد و به صورت ترسیمی نظریه نهایی را نشان می‌دهد (دانایی فر و اسلامی، ۱۳۸۹: ۱۳۴).

با عنایت به نمودار ۱ می‌توان اینگونه بیان کرد: طبقه محوری این مقاله یا همان پدیده اصلی تربیت فرهنگی نوجوانان عبارتست از ایمان به خدا و آخرت. این پدیده به عنوان مهم ترین هدف تربیت فرهنگی نوجوانان با شرایط علی پرورش فضایل اخلاقی، دوری از رذایل اخلاقی، مردم داری و متعادل بودن نوجوانان، ارتباط تنگاتنگی دارد.

برای رسیدن به این مهم لازم است راهبردها و مکانیزم‌های تربیت فرهنگی طراحی و تدوین شوند که این راهبردها در زیر عنوان کلی طراحی مکانیزم‌های تربیت فرهنگی قرار می‌گیرند و عبارتند از:

الف) تدوین سند تربیت فرهنگی

ب) تعیین مبانی تربیت فرهنگی

ج) تعیین اصول تربیت فرهنگی

د) تدوین روش‌های تربیت فرهنگی

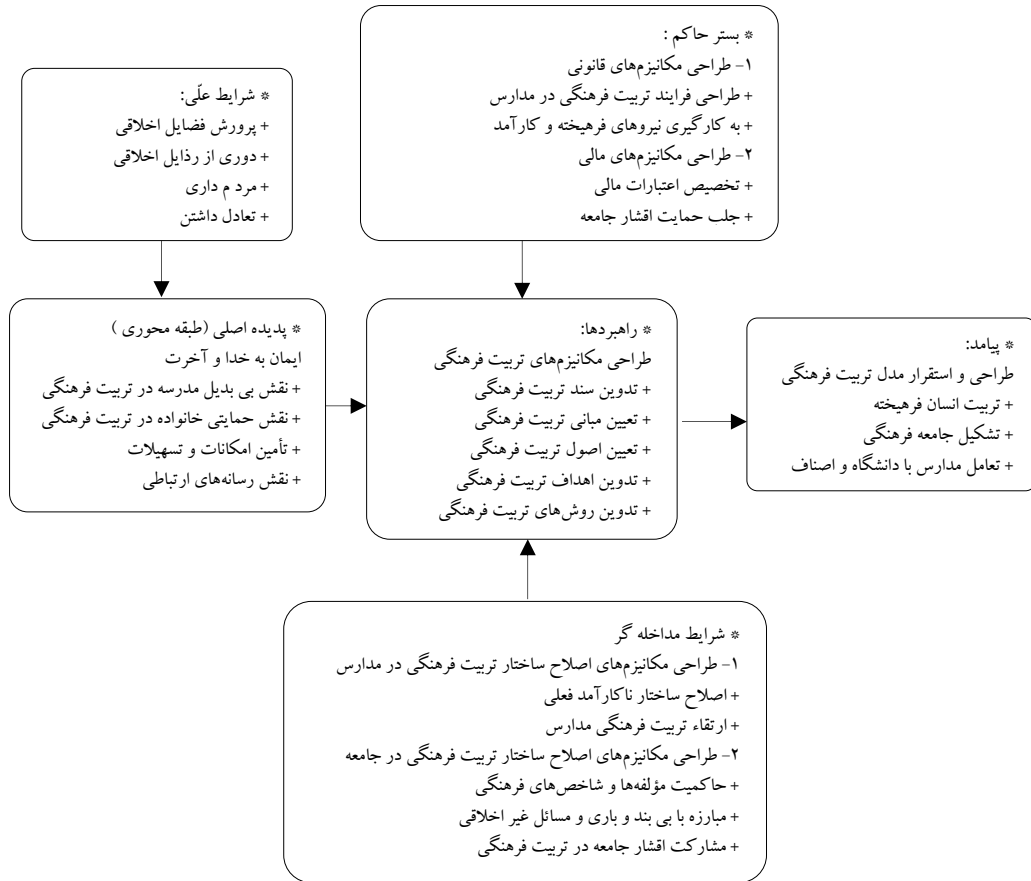
بستر حاکم در این کد گذاری نیز، شامل ۲ راهبرد طراحی مکانیزم‌های قانونی و طراحی مکانیزم‌های مالی می‌باشند که شامل طراحی فرایند تربیت فرهنگی در مدارس، به کار گیری نیروهای فرهیخته و کارآمد، تخصیص اعتبارات مالی و جلب حمایت اقشار جامعه می‌شوند.

در این پژوهش، طبقه محوری ایمان به خدا و آخرت به عنوان مقوله کانونی انتخاب شده است. دلیل این انتخاب به شرح زیر می‌باشد.

- ۱) این مقوله در کانون توجه قرار دارد. یعنی سایر مقوله‌های استخراج شده به آن ارتباط دارند.
- ۲) این مقوله به دفعات در خطابه، نامه‌ها و حکمت‌های نهج البلاغه آمده و تکرار شده است.
- ۳) تبیین رابطه بین این مقوله و سایر مقوله‌ها منطقی و سازگار است. به عبارت بهتر، ۴ مقوله دیگر که در این مقاله استخراج شده‌اند (پرورش فضایل اخلاقی، دوری از رذایل اخلاقی، مردم داری و تعادل داشتن) دارای رابطه منطقی با ایمان به خدا و آخرت هستند.
- ۴) در تغییر شرایط نیز تبیین رابطه این مقوله با سایر مقولات تغییر نمی‌کند.

پس از مشخص شدن مقوله کانونی و فرایند مقوله‌هایی که آن را تشریح می‌کند، نوبت به تکوین نظریه می‌رسد. تکوین نظریه، مبتنی بر داده‌هایی است که به وسیله محقق گردآوری شده است. برای تبدیل تحلیل‌ها به نظریه، طبقه‌ها باید به طور منظم به یکدیگر مربوط شوند. کد گذاری انتخابی، مرحله اصلی نظریه پردازی است. در این مرحله طبقه محوری به شکل نظام مند به دیگر طبقه‌ها ربط داده شده و در چارچوب یک روایت ارائه می‌شود.

در این مرحله محقق بر حسب فهم خود از متن پدیده مورد مطالعه یا چارچوب مدل پارادایم را به صورت روایتی عرضه می‌کند یا مدل پارادایم را به هم

نمودار ۲: مدل پارادایمیک تربیت فرهنگی بر اساس آموزه‌های دینی نهج البلاغه

مدل متناسب تربیت فرهنگی بر طبق آموزه‌های دینی نهج البلاغه، کدام است؟
 با توجه به یافته‌های تحقیق و بر اساس آموزه‌های نهج البلاغه (نامه‌ها، خطبه‌ها و حکمت‌ها) مدل تربیت فرهنگی به شرح نمودار شماره ۳ طراحی گردید.

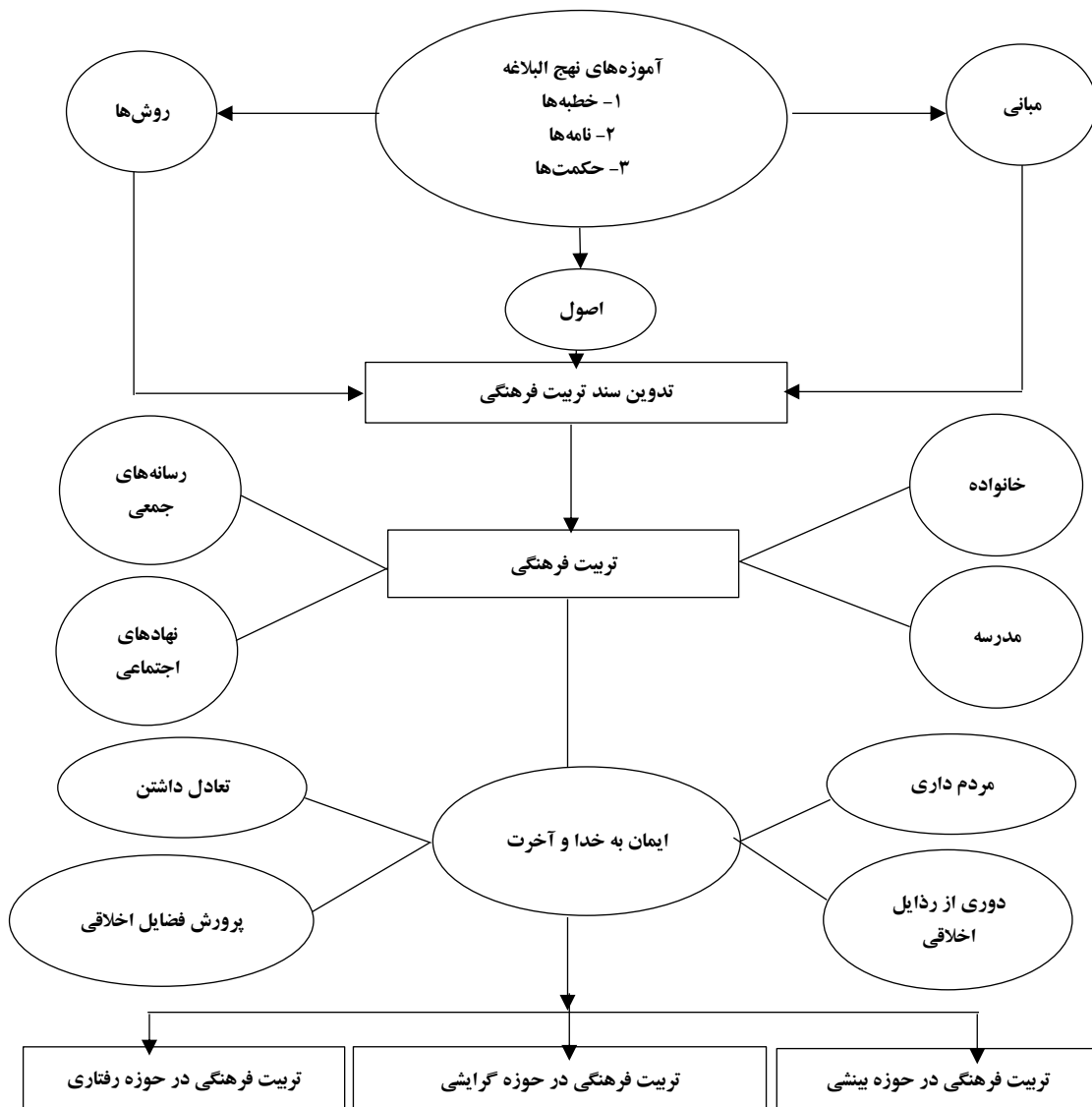
بحث و نتیجه گیری

مباحثی چون تربیت و تربیت فرهنگی در تمام اعصار و دوره‌ها برای همه جوامع و ملت‌ها مهم بوده و در عصر حاضر با توجه به فشارها و تحریم‌های بین المللی استکبار بر کشورهای در حال توسعه، دارای اهمیتی مضاعف می‌باشد. از نظر اسلام، مأموریت پیامبران، تربیت فرهنگی است تا در سایه آن، عدالت و تعادل به کمک توده‌های مردم برقرار شده و تکامل بشری بلکه هستی به عنوان هدف غایی در چارچوب حکمت و اهداف آفرینش انسان، صورت بگیرد.

شرایط مداخله گر شامل طراحی مکانیزم‌های اصلاح ساختار فرهنگی در مدارس و جامعه هستند که می‌توان راهکارهای آن را به صورت زیر بیان کرد:
 الف) طراحی مکانیزم‌های اصلاح ساختار تربیت فرهنگی در مدارس که شامل موارد زیر هستند:

- ۱) اصلاح ساختار ناکارآمد فعلی
- ۲) ارتقاء تربیت فرهنگی در مدارس
- ب) طراحی مکانیزم‌های اصلاح ساختار تربیت فرهنگی در جامعه که شامل موارد زیر می‌باشند:
 - ۱) حاکمیت مؤلفه‌ها و شاخص‌های تربیت فرهنگی در جامعه
 - ۲) مبارزه با بی بند و باری و فساد
 - ۳) مشارکت اقشار جامعه در تربیت فرهنگی

ج) مدل پارادایمیک تربیت فرهنگی بر اساس آموزه‌های دینی نهج البلاغه به شرح نمودار ۲ ارائه می‌گردد.

نمودار ۳: مدل تربیت فرهنگی بر اساس آموزه‌های دینی نهج البلاغه

توجه به تربیت فرهنگی و مهندسی آن از دغدغه‌های مهم اسلام به شمار می‌رود، لذا همواره بر اصلاح فرهنگ توجه نموده و خواهان رهایی از فسادهای فرهنگی در همه عرصه‌ها و عناصر تربیت فرهنگی می‌شود، چرا که فساد در هر عرصه‌ای از حوزه فرهنگی به سرعت در جنبه‌های دیگر سرایت کرده و روح و روان تمدن را بیمار می‌کند و از کارایی می‌اندازد

فلسفه وجودی تربیت فرهنگی این است که زمینه رشد توانمندی‌های فطری را فراهم سازد و نگذارد

اسلام برای تعلیم و تربیت اهمیت خاصی قائل است چنانکه هر جا سخن از ارسال رسولان به میان می‌آورد، تعلیم و تربیت و تزکیه را برنامه اصلی آنان قرار می‌دهد. خداوند متعال برای انسان مقرر فرموده است که به اختیار خود و با پیروی از دستورات پیامبران و برنامه‌های آسمانی و با کوشش و تلاش پیگیر، کسب تعلیم و تربیت کند و به مقام شایسته انسانی برسد زیرا سرکشی غرایز حیوانی و ظلمات جهل و خواهشهای نفسانی را جز با تربیت صحیح و الهی نمی‌توان مهار و برطرف کرد.

خانواده، سیستم آموزشی، نهادهای اجتماعی و رسانه‌های جمعی به هدف خود نائل شود.

در این راستا باید کلیه فرایندهای موجود، مبانی، اهداف، اصول و روش‌ها مورد ارزیابی و بازبینی قرار گیرد. برای این منظور می‌توان از تأثیر تربیت فرهنگی بر محیط پیرامون افراد در ارتباط و مراودات فرهنگی آنها استفاده کرد. بهره جستن از صاحب نظران و متولیان امر تربیت فرهنگی، هم عقیده کردن افراد خانواده و جامعه، جلب حمایت رسانه‌های ارتباط جمعی و بازبینی مدام تأثیر آنها در این میان اصل مهمی به شمار می‌رود. اکثر مدل‌های تربیت فرهنگی رایج قصد دارند باعث تثبیت فرهنگ در رفتار و کردار افراد شوند و تفاوت آنها صرفاً در شاخص‌ها و مؤلفه‌های تربیت فرهنگی می‌باشد که از جامعه‌ای به جامعه دیگر تفاوت دارد. پیامد مطلوب اجرای مدل تربیت فرهنگی به صورت صحیح و مؤثر را می‌توان به صورت زیر در نظر گرفت:

- ۱- تربیت انسان فرهیخته.
- ۲- تشکیل جامعه فرهنگی.
- ۳- تعامل مدارس با دانشگاه و اصناف.

منابع و مأخذ

ابتهاج، امیر (۱۳۹۳). **تربیت فرهنگی و توسعه فرهنگی**. اولین کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی.

اروانه، رامین و حیدر بدرود، ۱۳۹۸، آسیب شناسی تربیت دینی و اخلاقی در نظام آموزش و پرورش با تاکید بر نقش معلم، هفتمین کنفرانس ملی روانشناسی، علوم تربیتی و اجتماعی، بابل، موسسه علمی تحقیقاتی کومه علم آوران دانش.

https://www.civilica.com/Paper-SEPP07-SEPP07_012.html

آقا محمدی، جواد (۱۳۹۲). نقش الگوی تربیتی والدین در تربیت دینی فرزندان، **پژوهشنامه تربیت**، سال اول تابستان شماره ۲، ۱۱.

عوامل محیطی و نظامهای فرهنگی تربیتی غیر صحیح در انسان تأثیر منفی گذاشته و او را به بیراهه بکشاند و موجب خسران وی شوند. از آنجا که آموزه‌های اسلام به تربیت فرهنگی انسانها به عنوان وجهی از ملزومات تحقق انسان کامل اهمیت ویژه ای قایل هستند لذا بررسی و غُور در متون اسلامی شامل قرآن، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه و... می‌تواند، به عنوان منابعی قابل اطمینان و مفید، در امر تربیت فرهنگی نوجوانان در نظر گرفته شوند

در این تحقیق، پس از تحلیل محتوای کتاب نهج البلاغه و استخراج مفاهیم تربیت فرهنگی نوجوانان، ۷۰ مقوله یا مفهوم بر طبق فرایند کدگذاری باز تدوین گردید که این مفاهیم در فرایند کدگذاری محوری به ۱۰ طبقه محوری تقلیل یافت که عبارتند از: توجه به خدا (خدامحوری)، ایمان به آخرت، پرورش فضایل شخصی، پرورش فضایل اجتماعی، دوری از رذایل فردی، دوری از رذایل اجتماعی، تساهل، مسوولیت در قبال دیگران، دوری از افراط و دوری از تفریط. در خلال کد گذاری انتخابی، طبقه ایمان به خدا و آخرت به عنوان پدیده اصلی در نظر گرفته شده و رابطه آن با سایر طبقات تبیین گردید. یدین ترتیب:

۱- یافته‌های حاصل از تحلیل محتوا و فرایند کد گذاری‌های سه گانه و رابطه آنها با یک متغیر اصلی نشان می‌دهد که این مدل، ویژگی‌های مورد نظر محقق را در تربیت فرهنگی نوجوانان، در نظر گرفته است. این ویژگی‌ها تحت عناوین مبانی تربیت فرهنگی، اصول تربیت فرهنگی و روش‌های تربیت فرهنگی در مدل پیشنهادی ارائه گردیده است. لازم به ذکر است که اهداف، اصول و روش‌های مورد اشاره، از آموزه‌ها و شاخص‌های مرتبط با تربیت فرهنگی در نهج البلاغه استخراج شده است.

۲- مدل متناسب باید نگاهی جامع داشته باشد تا بتواند از طریق تمام مجاری در دسترس از جمله

بازرگان، عباس (۱۳۸۷). مقدمه‌ای بر روشهای تحقیق کیفی و آمیخته. تهران: انتشارات دیدار.

بازرگان، عباس (۱۳۹۵). مقدمه‌ای بر روشهای تحقیق کیفی و آمیخته. تهران: نشر دیدار.

بلاغت، رضا و هاشمی، احمد (۱۳۹۲). فرهنگ و تعلیم و تربیت. لامرد: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، واحد لامرد.

بهنام، جمشید (۱۳۹۳). تحولات خانواده. تهران: نشر ماهی.

بیگدلی، معرفت‌ا... (۱۳۹۳). بررسی علل کم‌رنگ شدن مسایل دینی و اخلاقی در بین دانش‌آموزان متوسطه نظری و نقش مربیان پرورشی در تقویت ارزشهای دینی و اخلاقی دانش‌آموزان در استان اردبیل. طرح مقاله‌ی آموزش و پرورش استان اردبیل، ۸-۱۴.

پناهی، اشرف و نورالدینی اقدم، یحیی، ۱۳۹۶، شیوه‌های تربیت فرزند از دیدگاه نهج البلاغه پورعزت، علی اصغر (۱۳۸۷). الگوی مطلوب طراحی دانشگاه‌ها در عصر جهانی شدن. ماهنامه دانشگاه آزاد اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۱، ۲۲-۳.

تاجیک، محمد رضا (۱۳۸۳) دهه سوم، تخمین‌ها و تدبیرها، فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، شماره ۳۴، بهار، سال سیزدهم، ۱۴۱-۱۱۳

چیل، دیوید (۱۳۸۸). خانواده در دنیای امروز (ترجمه محمد مهدی لیبی). تهران: نشر افکار.

حمیدی، محسن (۱۳۸۸). چند گفتار پیرامون فرهنگ و تربیت اسلامی. ایرانشهر: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایرانشهر.

حیدرپور، کبری؛ اصغر سلیمی نوه و مریم پوررضاقلی، ۱۳۹۷، بررسی آسیب‌های تربیت دینی در نظام آموزشی ایران، چهارمین کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم، موسسه سفیران فرهنگی مبین - دانشگاه قم.

https://www.civilica.com/Paper-ICCRT04-ICCRT04_200.html

حیدری، علیرضا (۱۳۸۵). فرهنگ و توسعه فرهنگی. جزوه درسی دوره فراگیر فرهنگیان. مرکز تربیت معلم شهید بهشتی تهران، ۲۸.

خنکدار طارسی، معصومه و سلحشوری، احمد (۱۳۹۲). عوامل تربیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (ره). فصلنامه مقاله در مسایل تعلیم و تربیت اسلامی. سال ۲۱، دوره جدید، شماره ۲۰، پاییز ۱۳۹۲، ۱۳۳-۱۱۵.

دانایی‌فرد، حسن و اسلامی، آذر (۱۳۸۹). کاربرد نظریه داده بنیاد در عمل. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

رایف دانیل، لیزی استفن، جی. فیکو فریدریک، (۱۳۸۱) تحلیل پیام‌های رسانه‌های (کاربرد تحلیل محتوای کمی در تحقیق)، ترجمه مهدخت بروجردی علوی، تهران: انتشارات سروش.

رضایی، شمس‌الدین (۱۳۹۶). طراحی مدل درآمدزایی باشگاههای فوتبال ایران با رویکرد گراند و تئوری. فصلنامه مقاله‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، سال ششم، شماره ۳، زمستان ۱۳۹۶. ۱۱۶-۱۰۱. رضایی، علی (۱۳۹۴). بررسی راههای افزایش گرایش علمی جوانان به مسایل دینی از نگاه فرهنگ اسلامی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اراک.

رهنما، اکبر (۱۳۹۱). بررسی و تبیین اصول و روشهای تربیتی از منظر امام خمینی. مجموعه مقالات همایش ملی امام خمینی (ره) و تعلیم و تربیت اسلامی. شریعتمداری، علی (۱۳۸۸). اصول تعلیم و تربیت. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

صالحی امیری، سید رضا (۱۳۸۶). مفاهیم و نظریه‌های فرهنگی، فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، شماره ۲۹، سال یازدهم، ۴۰-۹

- عباسی، محسن (۱۳۹۳). بررسی و تبیین اصول و روش‌های تربیت فرهنگی. **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**. دانشگاه آزاد اسلامی.
- فاضل قانع، حمید (۱۳۹۲). **سبک زندگی بر اساس آموزه‌های اسلام**. تهران: مرکز مقاله‌های اسلامی صدا و سیما.
- فرمهبینی فراهانی، محسن (۱۳۹۰). **فرهنگ توصیفی علوم تربیتی**. تهران: نشر شباهنگ.
- فضل‌اللهی، سیف‌الله و جهانبخشی، حیدرعلی (۱۳۹۳). **توسعه فرهنگی و منابع تربیتی آن در قرآن**، اولین کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی.
- قرآن کریم (۱۳۹۰). **ترجمه مهدی الهی قمش‌های**. تهران: انتشارات رشیدی.
- قربان‌زاده، سلام ... (۱۳۹۵). **بررسی عوامل موثر در رشد و تثبیت باورهای دینی دانش‌آموزان دوره متوسطه استان آذربایجان غربی**. **طرح مقاله سازمان آموزش و پرورش استان آذربایجان غربی**، ۱۰-۱۵.
- کرماجانی، رضیه السادات، ۱۳۹۷، **نهج البلاغه و ارزش‌های فرهنگی**، کنفرانس ملی علوم اسلامی و پژوهش‌های دینی، کرج، <https://civilica.com/doc/802918>
- کرپیندورف، کلوس. (۱۳۸۸) **تحلیل محتوا** (ترجمه هوشنگ نایینی). تهران: نشرنی (زمان انتشار اثر به زبان اصلی ۱۹۵۹).
- محمودی، جواد (۱۳۹۲). **تربیت فرهنگی با رویکرد اسلامی و علوی**. **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**. دانشگاه پیام نور، واحد همدان.
- محمودی، جواد و خرم‌آبادی، یدالله، ۱۳۹۳، **تربیت فرهنگی با رویکرد اسلامی و علوی**، کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم. <https://civilica.com/doc/300812>
- مرادی، زهرا (۱۳۹۰). **بررسی علل گرایش جوانان به دین در شهر همدان**. **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرج.
- میر، جابر، ۱۳۹۶، **بررسی موضوع اخلاق و تربیت در نهج البلاغه**، دومین کنگره بین‌المللی علوم انسانی، مطالعات فرهنگی، تهران <https://civilica.com/doc/632596>
- نجفی، حسن و جعفری هرندی، رضا (۱۳۹۴). **بازیابی اصول تربیت فرهنگی از آموزه‌های اسلامی**. **ماهنامه معرفت**، سال ۲۴، شماره ۲۰۹، اردیبهشت، ۱۳۹۴، ۲۸-۱۳.
- نهج البلاغه** (۱۳۸۲). **ترجمه محمد دشتی**. قم: موسسه فرهنگی نشر رامین.
- Abram, S (2010) *Culture and Planning*, Aldershot, Ashgate. *Data Analysis strategies for mixed method Evaluation Designs. Educational Evaluation and policy Analysis*, 15 (2). 98. 168.
- Anderson, D. (2014). *Character Education: Who is Responsible?* *Journal of Instructional Psychology*, 27 (3): 139- 159.
- Aristova, N. (2016). *Rethinking cultural identities in the context of globalization: linguistic landscape of Kazan, Russia, as an emerging global city. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 236, 153-160.
- Berkowitz, M. W. & Bier, M. C. (2015). *Research-based character education. Annals of the American Academy of Political and social Science*: 591, 72-85.
- Feinberg, M. (2008). *Classification as communication: Properties and design. a dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy*. Washington: Unevercity of Washington.
- Feinberg, M. (2008). *Classification as communication: Properties and design. a dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy*. Washington: Unevercity of Washington.
- Hassani, M. & Vojdani, F. (2016). *Review and critique the pattern of moral education in the Qur'anic textbook of elementary school. Research on issues of Islamic education*, 24 (32): 127-161[In Persian].
- Hassani, M. (2014). *The study of the evolution of the curriculum of moral education in Iran with emphasis on general course. Journal of curriculum Studies*, 9 (33): 57-92[In Persian].
- Ionel, E., & Luliana. B. (2015). *Religious education and teachers' role in students' formation towards social integration. The 6th International Conference Edu Word*,

- Education Facing contemporary Word Issues, 30-35.
- Judge, T.A., Kammeyer – Mueller , J.D (2012). Job Attitudes. Annual Review of cultural diversity approaches a rool: A multi-informant and mixed-methods study. Learning, Culture and Social Ir.
- Kristjánsson, K. (2016). Aristotelian Character Education. London: Routledge.
- Mercier. J. & Mc Donvrg (2015) “Family Planning Education. How Do Adilts Feel about it? “Family relation. Vol:33,No: 4,PP:523-530.
- Pekrun, R., & Perry, R.p. (2014) control – value Theory of achievement emotions. In R. perkun & L Linnenbrink – Garcia (Eds), international handbook of emotions. New York : Routledge.
- Romanowski, M.H. (2008) Is School Prayer the answer? Edicational forum Vol:66,NO:2.
- Sandeep, K. (2015). Moral Values Education. Journal of Humanities and Social Science, 20 (3): 18-36.
- Straus, A. and corbin, J. (1998). “Basic of Qualitative Research: Techniques and developing grounded theory. (2nd ed). Thousand oaks, CA:Sage.
- Straus, A. and corbin,J. (2008). “Basic of Qualitative Research: Techniques and procedures for developing Grounded Theory”. Third Edition, LosAngeles: Stage publication, pp:156-189.
- Van Hek,M , Kraaykamp,G (2015). How do parents affect cultural participation of their children?:Testing hypotheses on the importance of parental example and active arental guidance.Poetics. Volume52,pp124-138.

یادداشت‌ها

- ¹ Aristova
- ² Linguistic
- ³ Lingua Franca
- ⁴ van Hek & Kraaykamp
- ⁵ Pekran and Perry
- ⁶ Judge and Muller
- ⁷ Stephens
- ⁸ Romanowski
- ⁹ Chill
- ¹⁰ Abram
- ¹¹ Mercier and Donverg
- ¹² open coding
- ¹³ Axial Coding
- ¹⁴ Selective Coding
- ¹⁵ Casual Conditions
- ¹⁶ Actions and Interactions
- ¹⁷ Context
- ¹⁸ Intervening Coditions
- ¹⁹ Consequences